

Richard Giulianotti

FOOTBALL. A SOCIOLOGY OF THE GLOBAL GAME

Polity Press, Cambridge, 1999, 218 str.

Knjiga Richarda Giulianottija zacijelo je intrigantno štivo za sociologa koji se bavi fenomenom sporta uopće i nogometa posebno te još više nogometom ovdje i sada kao značajnom društvenom pojavom koja po razmjerima i po zanimanju koje izaziva kao da u suvremenim društvima dobiva centralnost sličnu onoj koju su u predmodernom svijetu imale religija i crkva. Istodobno, ta knjiga predstavlja zanimljivo štivo i za onog sociologa kojemu tek sučeljavanje s ponekim dramatičnim zbivanjima, uvjetovanim nogometom, potakne njegovu sociološku znatiželju da se i kao sociolog zapita što je tu zapravo posrijedi. A takvih prilika u posljednje vrijeme za sociologa u ovom našem prostoru nije nedostajalo.

Zanimljivost knjige je višestruka kao što je višestruka njezina znanstvena vrijednost.

Ponajprije, knjiga je vrijedna jer predstavlja bogat izvor informacija o nogometu u svjetskim razmjerima. Stoga se iz nje mogu dobiti informacije do kojih se inače teško dolazi.

Međutim, knjiga o kojoj je riječ daleko je više zanimljiva po temeljnoj činjenici: to je, čini se, prva sociologija nogometa. A to znači to je prva sociološka knjiga u kojoj se nogomet ne pojavljuje samo kao jedno poglavlje opće sociologije sporta ili još općenitije kao dio sociologije igre. Njezin predmet je, naprotiv, nogomet i to nogomet u prvom licu. Nadalje, to je knjiga u kojoj se sociološki analizira nogomet uzet po sebi ("per se", kako kaže sam Giulianotti). A to znači da se nogomet ne promatra kao neka puka prateća pojava ili nadgradni dodatak nečem što je društveno dublje i značajnije, to jest

samo kao način kako se simbolički izražavaju i odražavaju samo određena makrostrukturalna društvena stanja i gibanja nenogometne i nesportske naravi. U tom smislu autor slijedi tezu Bourdieua da je "povijest sporta relativno autonomna povijest, koja, i kad nosi na sebi biljege velikih zbivanja u ekonomskoj i društvenih povijesti, ima svoj vlastiti ritam, svoje vlastite zakone evolucije, svoje krize, ukratko, svoju osobitu kronologiju". Na sličan način, knjiga *Football* je knjiga koja se sustavno bavi nogometom od prapovijesti nogometa, promjena u organizaciji nogometa, u navijanju, u navijačkoj kulturi itd. pa sve do promjena u stilovima igre i rasporeda igrača na terenu. Isto tako, vrijednost knjige je i u tome što, sociološki pristupajući nogometu kao pojavi po sebi, sociologija nogometa ne svodi samo na svojevrstnu ekologiju stadiona. Naprotiv, posrijedi je sociologija nogometa koja uzima nogomet kao osobitu pojavu koja pripada masovnoj kulturi i koja ima svoju relativno autonomnu dinamiku, ali istodobno nogomet sustavno promatra u kontekstu šire mreže društvenih odnosa i društvenih gibanja i promjena. U tom smislu knjiga Giulianottija i jest upravo sociologija nogometa, a nije fenomenologija nogometa. Naposljetku, knjiga Giulianottija vrijedna je po tome što nogomet promatra kao globalnu igru koja je osvojila i osvaja svijet izvan eurocentričnih okvira.

Polazna pozicija Giulianottija jest da je moderni nogomet fenomen masovne kulture. Pri tome Giulianotti nastoji razraditi svoj odnos prema nogometu koji će biti i kritički usmjeren. To je, međutim, kritičnost koja se nastoji distancirati od tradicije frankfurtske škole jer u masovnoj kulturi, koja se očituje i u nogometnom navijaštvu, nije vidjela i njegove kritičke potencijale i osporavajuće momente dok je vidjela samo one koji su u službi društvene integracije i legitimizacije moćnika. A to su momenti u kojima se očituje ironičnost, izrugivanje i ridikulizacija nogometnih moćnika, ali ne samo nogometnih. Stoga Giulianotti tu poziciju opisuje, ističući da on podupire "društveno angažirano, kritičko krilo hermeneutike koje je sumnjičavo prema jeziku, mišljenjima i aktivnosti moćnika".

Međutim, očito je da je Giulianotti zaljubljen u nogomet i na neki način zapravo opsjednut nogometom. I ta opsjednutost ide do te mjere da u svom pogovoru, ukazujući na potrebu i na poželjne načine budućih socioloških istraživanja nogometa, rabi metaforu nogometnog tima: "Prema timu budućnosti: sociološko istraživanje kao nogometna momčad". On, naime, predlaže da istraživači u budućim istraživanjima nogometa sami zamisle da se nalaze u situaciji nogometne utakmice. Dapače, predlaže istraživačku strategiju koja će slijediti poznatu momčadsku formaciju od 4-2-4.

Temeljnu osobitost nogometa Giulianotti otkriva u njegovoj radikalnoj binarnosti koja je svojstvena nogometu i kojom nogomet posvuda proizvodi podjele i rascjepa te generira rivalitete i animozitete unutar i između klubova, među samim igračima i njihovim ulogama na terenu, unutar i među sredinama, u širim društvenim prostorima itd. To je ono što je Orwell na brutalan način naglasio da je nogomet zapravo rat samo bez pucnjave, a o čemu Da Lago govori kad govori o nogometu kao metafori rata.

Giulianotti u analizi razvoja nogometa koristi dvostruku pojmovnu mrežu. Prvu pojmovnu mrežu koristi na veoma poopćenoj razini, pozivajući se na M. Webera i N. Elias. I to na M. Webera koji je naglasio da svako društveno djelovanje, kad dobiva široke i trajne razmjere, nužno ide u smjeru organizacije i birokratizacije, pokazujući kako se jedna izvorno spontana pučka igra loptom postupno pretvara u organiziranu aktivnost koja stvara racionalne i, stoga, birokratske organizacije, dok se istodobno događa i eksproprijacija nogometne igre od onih koji je neposredno proizvode tj. od igrača. Nadalje, Giulianotti polazi i od ideja N. Eliasova o procesima napredujućeg civiliziranja društvenog života koje se svodi ponajprije na kontrolu nad nagonima i nad nasiljem putem njegove društvene regulacije, te pokazuje kako se to dogodilo i u nogometu u znaku rastuće regulacije i kontrole nad mogućim nasilničkim ponašanjem.

Na više konkretnoj razini Giulianotti primjenjuje pojmovnu mrežu iz moderniza-

cijskih teorija s više ključnih pojmova: tradicionalno, moderno i postmoderno pri čemu modernu dijeli u tri etape: rana moderna, srednja moderna i kasna moderna. Unutar takva pojmovne mreže Giulianotti razrađuje i svojevrsnu periodizaciju razvoja nogometa kao globalne igre: a) tradicionalno razdoblje koje traje do neposredno poslije Prvog svjetskog rata, b) rana moderna ide od dvadesetih godina do kraja Drugog svjetskog rata, c) srednja moderna ide od 1945. do šezdesetih godina d) kasna moderna od šezdesetih do osamdesetih godina dok e) postmoderna započinje devedesetih godina. Ta pojmovna mreža se dopunjuje time što značajno interpretativno mjesto dobiva i penetracija kapitala u nogomet te radikalna komodifikacija (pretvaranje svega u robu) nogometa, ali isto tako i prodor televizije u nogomet.

Služeći se tom i takvom pojmovnom mrežom, Giulianotti prati najvažnije promjene u svijetu nogometa i u gotovo svim ključnim aspektima modernog nogometa. A to znači npr. promjene u klasnoj vezanosti nogometa, u načinu izgradnje nogometnih stadiona i njihove lokacije, u statusu igrača i u tipičnoj slici velikih igrača, u organizaciji klubova, u odnosu uprave, trenera i igrača, u navijaštvu, pa i u stilu igre itd.

Giulianotti čini korak dalje u konkretnijoj pojmovne mreže koju razrađuje, te strukturiranje nogometa povezuje za utjecaj još nekih društvenih faktora kojima daje prioritet kao što su etnicitet, klasne i slojevne razlike, dob i spol.

Ono što je vjerojatno najviše originalno u Giulianottija leži u nastojanju da se neke stvari i neke promjene u samoj nogometnoj igri protumače i uz pomoć općih pojmova. Tu Giulianotti nudi mogućnost interpretacije koja je daleko više specifično sociološke naravi nego one interpretacije promjena u načinu igre koje se služe poznatim modelom klatna ili pak interpretacije u terminima izazova i odgovora. Giulianotti to, naprotiv, nastoji protumačiti u sociološkim terminima. To se može ilustrirati na primjeru značajnijih promjena u načinu igre od starog WM-sustava k suvremenim načinima igre. Naime, Giulianotti primjenjuje model fordizma i model

postfordizma, te prijašnje načine nogometne igre tumači kao izraz tada vladajućeg fordizma koji je prodro i u svijet nogometa dok novije promjene interpretira kao izraz postfordizma. Drugi primjer je njegovo tumačenje načina igre Juventusa koju simboliziraju: jednostavnost, ozbiljnost i trezvenost, a iste samo u prostoru nogometa izražavaju onu istu industrijsku strogost i disciplinu koju je obitelj Agnelli primijenila na proizvodnju automobila!

I promjene u navijaštvu Giulianotti interpretira kao promjene koje su višestruko društveno uvjetovane. Te promjene opisuje u osnovi kao zaokret u navijačkoj kulturi od navijača k post-navijačkom gledatelju u znaku gledateljske pasivnosti. Ali Giulianotti vidi u tim promjenama ponajprije promjene u klasnoj uvjetovanosti navijaštva: od pretežno tipično klasno radničke k suvremenim srednjim klasama. Pri tome upozorava da "nove srednje klase imaju značajni ulog u proizvodnji, posredovanju i potrošnji postnavijačke nogometne kulture", te zaključuje da suvremeni sukobi oko hegemonije u sferi nogometne kulture "ukazuju da klasno pitanje ostaje središnje pitanje za kulturne politike igre".

Zanimljivo je da se nogomet Giulianottiju pokazuje i kao polje u kojem se stalno manifestiraju i neke opće napetosti koje i opisuje kao ontološke u društvenom životu. A to su napetosti između društvene akcije i strukture, između individualnog i kolektivnog, između estetskog i funkcionalnog. Pri tome napetostima između estetskog i funkcionalnog u nogometu pridaje posebno značenje za sociološku analizu svijeta nogometa, ali u tome vidi i izvor velikih teškoća za sociologa koji se bavi nogometom jer se iza tih napetosti kriju dvije različite perspektive u gledanju na nogomet. Naime, estetska perspektiva visoko cijeni činjenicu da nogomet rađa svoj vlastiti spektar akcija, stilova i produktivnog stvaralaštva. Funkcionalna perspektiva nogometnu kulturu tumači ponajprije u terminima izravne reprodukcije širih društvenih odnosa. U tome Giulianotti priznaje da nije siguran kako sociolog treba te dvije perspektive uskladiti. Dakako, za njega je posve izvjesno da "se nogomet zacijelo ob-

likuje širim društvom i unutar šireg društva, ali istodobnog rada svoj vlastiti svijet odnosa moći, značenja, diskursa i estetskih stilova". Priznajući, stoga, i relativnu autonomiju estetskog u nogometu, Giulianotti dodaje da će i "estetsko u nogometu održavati političke borbe i ideološke interese dominantnih i podčinjenih društvenih grupa: mladi naspram starih, znanstvenici naspram umjetnika, srednje klase naspram radničke klase, stari svijet naspram novom svijetu". Naime, estetsko u nogometu ne stoji iznad grube društvene zbilje, nego je i samo istodobno i medij ideološke kontrole i oružje u otporu dominaciji. Stoga je estetsko u nogometu u osnovi protuslovnog pojava u kojoj se izražavaju protuslovlja društvene zbilje. Međutim, očito je isto tako da bez svoje estetske dimenzije nogomet prestaje biti ono što jest.

Ključni zaključak Giulianottijeve analize nogometa jest da je "srce nogometne kulture sve više rezervat srednjih klasa koje počinju dominirati na tribinama i na terenu kao što su oduvijek kontrolirale koridore nogometne moći".

Giulianotti na kraju svojih analiza daje i naznake nekih pitanja za buduća istraživanja nogometa u novom tisućljeću, i to pitanja ključne upitnosti. Popis takvih pitanja vrijedi navesti samo u naznakama: to je a) istraživanje heterogenosti nogometnih kultura diljem svijeta, b) pitanje koje posvećuje više istraživačke pozornosti stilovima nogometne igre i općoj estetici nogometa, c) pitanje istraživanja hibridnosti nogometa u usporedbi s drugim sportovima; d) prepoznavanje načina kako se u nogometu izražavaju i održavaju šire društvene nejednakosti posebno uzrasta, etničnosti, spolne i klasne, e) istraživanje svakodnevnog načina funkcioniranja nogometnih klubova, f) vršenje kritičke provjere samih metoda istraživanja, kao i g) razrada kritičnijeg i teorijski više sofisticiranog pristupa u izučavanju nogometne kulture.

U Giulianottijevim naznakama i zaključcima, bogatim sociološkim razmatranjima modernog i postmodernog nogometa, postoj i svojevrsno prazno mjesto ili barem mjesto s reduciranim diskursom. Taj reducirani diskurs tvori analiza odnosa nogometa i poli-

tike i ponajprije politike kao državne politike. Dakako, to se može protumačiti kao normalan stav sociologa koji se bavi nogometom, polazeći i od neposrednog životnog iskustva s nogometom u Ujedinjenom Kraljevstvu u kojem je odnos politike i državne politike naspram nogometa bio od minornog značenja, te se samo povremeno javno manifestirao (primjer u doba vladavine gospođe Thatcher ili u okviru tradicionalne britanske imperijalne državne politike). Međutim, za sociologiju nogometa kao globalne igre spomenuto britansko iskustvo se s razlogom može držati više izuzetkom nego pravilom. Ne može se smatrati zadovoljavajućim odgovor na pitanje o odnosu nogometa i politike koji navodi Giulianotti, a koji taj problem smatra riješenim time što se ukazuje na složenost odnosa nogometa i politike te raznolikost funkcija koje nogomet ima i može imati, čime se naglašava da "nogomet može služiti različite gospodare". Međutim, pravi posao kritičke sociološke analize započinje tek onda kad se s Giulianottijem to prizna, ali i kad se istodobno postave važna pitanja koja se tek tada nameću. A to su, ostajući u smislenim okvirima diskursa o gospodarima, pitanja: Koji su to gospodari koje nogomet uopće može služiti? Pod kojim uvjetima i koje gospodare nogomet može dobro služiti? Kada to i koji to gospodari imaju urgentnu potrebu da ih upravo nogomet služi? Zašto nogomet može i uspijeva neke gospodare služiti, a neke ne može i ne uspijeva? Međutim, tu su i šira pitanja: Kakve mogućnosti ima nogomet za političku mobilizaciju ili za legitimizaciju određene politike i pod kojim uvjetima? Kakvu političku ulogu može nogomet imati u suvremenom zaokretu od politike interesa k politici identiteta? Kakvo značenje za moguću političku ulogu nogometa može imati suvremeni gubitak smisla i obesmišljavanja politike te širenje političke apatije i indiferentizma itd.? Dakako, nema potrebe posebno barem iz naše perspektive dokazivati nezaobilazno značenje sociološke analize odnosa nogometa i politike u općim uvjetima velikih društvenih lomova i slomova te trajnih i dubokih društvenih kriza itd.

Odavno je već rečeno da nogomet nije samo igra, nego je daleko više od puke igre.

Giulianottijeva knjiga dokazuje ponajprije da je nogomet uistinu daleko više od puke igre, ali istodobno upozorava da je nogomet ipak i igra koja postaje daleko više od puke igre upravo time što ostaje i igra.

Srdan Vrcan

XXVth ISSR Conference LE VOYAGE – JOURNEYING

Leuven, 26–30. srpnja 1999.

IV. ISORECEA Conference

Budimpešta, 10–12. prosinca 1999.

Dvije bijenalske i vrlo relevantne konferencije iz područja sociologije religije održane su 1999. godine na europskom kontinentu. U prvom je slučaju riječ o jubilarnoj, 25. konferenciji Međunarodnoga udruženja za sociologiju religije (*International Society for the Sociology of Religion*) koja je ovoga puta održana u belgijskom gradu Leuvenu. U drugom je slučaju riječ o još možda dovoljno neafirmiranoj, ali sve značajnijoj organizaciji koja promiče studij religije u Srednjoj i Istočnoj Europi (*International Study of Religion in Eastern and Central Europe Association*).

Svaka konferencija ISSR-a fokusira jednu dominantnu temu, a ovoga puta je to bila tema putovanja koja je pokušavala sabrati sastavnice spiritualne potrage, kako srednjovjekovnih hodočasnika tako i modernih putnika. Ona je zapravo predstavljala okvir unutar kojeg su se mogle na više inovativan način obraditi mnoge stare teme, primjerice, ona o religijskom identitetu migranata u no-